

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

МАКСИТА
Микола Єгорович

ЄДНІСТЬ КУЛЬТУРИ І МИСЛЕННЯ

Спеціальність 09.00.03 - соціальна філософія
та філософія історії

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Дніпропетровськ - 1997

1(091)
Дисертація є рукопис

Робота виконана на к
аграрного університету

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00761020 (G)

ОБЦІЙНІ ОПОНЕНТИ:

доктор філософських наук, професор
Т.П.ЛУХАНІНА

доктор філософських наук, професор
Л.М.Малишко

доктор філософських наук, професор
В.Р.ТАБАЧКОВСЬКИЙ

ПРОВІДНА ОРГАНІЗАЦІЯ:

Одеський політехнічний університет
/м.Одеса/

Захист відбудеться "13" березня 1997 р. о 13 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.03.01.17. для захисту
дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських
наук при Дніпропетровському державному університеті /м.Дніпропет-
ровськ, пр.Гагаріна, 72, корп.І, ауд. 305/.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
Дніпропетровського державного університету

Автореферат розісланий "8" лютого 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філософських наук, доцент

А.Б.Філатов

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Буття, культура та мислення традиційно втілюють фундаментальний сенс, їх філософська експлікація дозволяє визначити найважливіші тенденції існування, розвитку та збагачення людини, умови становлення людноствердуючої дійсності. Нині це особливо актуально, сучасна культура глибоко суперечлива, переважно зорієнтована не на удосконалення людини, її внутрішнього світу, а на їх нівелювання. Людство вступило в еру широкомасштабного застосування ядерної енергії, біотехнології, ЕОМ, на наших очах зароджується якісно нове середовище, яке потребує значно більш високого рівня культури. Все важче впоратися з наслідками технологічного прориву, динамізмом техніки, появою нових видів комунікацій, багатоплановістю взаємодії науки та культури.

Культурне буття повинно все масштабніше визначати суспільно-історичний розвиток, коли своєю життєдіяльністю та творчістю у його контексті людина й забезпечує її істинно людський образ. Вона повинна відчувати відкритість, просторовість, необмежуваність своїх творчих проявів, її буття повинно характеризуватися постійним виходом на більш гуманні рівні. Людство підійшло до межі, коли повинні з'явитися якісно нові норми діяльності та мислення, бо сформовані в умовах індустріального суспільства вже не відповідають досягнутому рівню. Сама культура постає важливішою екзистенційною проблемою.

Ми усвідомляємо як культуру те, в чім проявляється та утверджується людина. Традиційно вважається /із тими чи іншими відхиленнями/, що культура концентрується у чомусь максимально сприятливому людині - у просвіті, науці, розумі.

Але ж чи не найбільш вражачими в історії катастрофами характерне якраз ХХ ст., що так пишалось широкомасштабним розповсюдженням просвіти та науки?

Неперевершеними досягненнями культури маніфестувалося, що найбільш істотно людськими її проявами є розум.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Але ж це не може свідчити про культуру вже хоч би тому, що людині тут відводиться пасивна роль. Її життєдіяльність визначається у першу чергу знову-таки наукою, знаннями, що не може репрезентувати культуру, адже лише на цих шляхах вона не може людинстввердкуюче розгортати її потенціал. Поза власними зусиллями людини, самі по собі розум та наука прямо та безпосередньо культуру не забезпечують. А головне, від початку передбачається її обмежене "місцеперебування", якого ніби-то покликана досягати людина, виокремлювався якийсь один її елемент - без врахування всього інтегративно-культурного сенсу, у контексті якого і розгортається культура. Раціонально-розумне зазвичай постулювалося як самодостатнє, вирішальним було ухопитись за найбільш "істотне", і, відповідно, ігнорувалося багатоманіття проявів людини, що лише і успромозі репрезентувати культуру. Розум сприймався здатним культурно "унормувувати" умови та спосіб життєдіяльності.

Прямолінійно вибудовувані уявлення про розум та освіченість втілювалися в жорстко обмежених соціально-політичних структурах та системах. З тими чи іншими відхиленнями це і було трансформацією "розумного" підходу до соціального життя.

Отже, з одного боку, культура повинна проймаєти всі сфери життєдіяльності суспільства. І водночас констатується проблема самої культури - як проблема того, що ж у ній культурне.

Об'єкт дослідження - культура як спосіб соціального існування.

Предмет дослідження - людиноформотворчість соціальної реалізації можливостей культури.

Ступінь опрацювання проблеми. Або безпосередньо, або у контексті інших досліджень дана проблема висвітлювалася багатьма авторами, зокрема такими як В.С.Біблер, Є.К.Бистрицький, І.В.Вичко, Д.М.Давидов, Г.А.Заїченко, А.Ф.Зотов, В.П.Зінченко, Ю.А.Іщенко, М.С.Каган, Л.А.Кльонов, С.Б.Кримський, Л.Т.Левчук, М.К.Мамардашвілі, В.А.Рижко, В.М.Свінцицький, В.Г.Табачковський, М.Ф.Тарасенко, В.І.Шинкарук.

Серед зарубіжних вчених це Д.Адам, Л.Аллен, І.Вітаньї, Ж.Кільєн, Ф.Клік, М.Кочл, С.Скрібнер, Ж.Сімон, М.Рагон, Р.Д.Русенов, В.Франкл, Ф.Вріль, Д.Дорфлес.

Проведений аналіз наявних досліджень дозволяє констатувати, що на сучасному етапі філософський пошук стикається із необхідністю розмежування логіко-теоретичного і суспільно-комунікативного осмислення культури, що, зрештою, має й методологічне значення.

В аспекті розроблюваної теми також важливо зазначити, що визначальним для суспільства і культури було все ж таки те, що розвиток останньої усе масштабніше супроводжувався трансформацією людини із простого її споживача у суб"єкта творчості.

Культура - це завжди до певної міри по-людськи зреалізовувана можливість втілювати⁸ соціальну дійсність потреби людини. Як висвітлена її при-сутність, культура й репрезентує її у взаємодії "можливість - дійсність", надаючи цьому все більш людського характеру.

Із усього багатоманіття трактовок культури у дисертації віддається перевага її розумінню як діалектичної єдності природи та "штучної природи", що не обмежується констатацією створення "другої природи". Як впливає із спеціальних досліджень, присвячених в останні роки цьому питанню, таке її розуміння концентрується у сенсі людинотворчості. Це обґрунтовується досить солідною філософською традицією осмислення соціально детермінованого зв"язку перетвореної природи та культури, коли остання є "фактичною мірою" історичного олюднення людини /В.Шинкарук/.

Відповідно особливої актуальності набула структурованість культури на її сфери, що цілком закономірно, адже культура розглядалася як історично визначений специфічний "зріз" суспільства. Це зумовлювало не лише все розмаїття наявних досліджень, але й досить усталену тенденцію до їх взаємодоповнення. Останнє не тільки /і на-

віть не стільки/ означає взаємообмін між культурами, їх діалог, це був би "зовнішній" підхід, коли і здійснюється або відторгнення, або ж, хоч і розгортається трансформація здобутків інших культур, то не заторкуються сутнісні особливості даної культурної реальності.

Крім того, про позитивний вплив однієї культури на іншу мається сенс вести мову лише на ранніх етапах становлення менш розвиненої культури, коли напрацьовується відповідний її природі матеріал. Проблематичним, однак, виявляється послідує збагачення її лядинотворчого потенціалу.

А тут особливе актуальна її придатність до внутрішнього діалогу, коли здійснюється взаємообмін між можливостями людини та її дійсності, того, що пропонує дійсність, і що потребує людина у розвитку її можливостей.

Сформульований підхід ґрунтується на дослідженнях М.М.Бахтіна, Л.І.Баткіна, В.С.Біблера, А.Я.Гуревича, М.К.Мамардашвілі, І.В.Бичко, С.Б.Кримського, В.І.Шинкарука.

Аналіз точок зору засвідчує, що пошук було зосереджено саме на діалозі культур, коли весь сенс зосереджується ніби "між культурами".

Розвиток філософської думки репрезентує найрізноманітніші підходи також до феномену мислення, що, зрештою, засвідчує про різноманіття змістовного наповнення його взаємозв'язку із культурою, а це знаходило відповідне відображення у розумінні людини та обґрунтуванні її ідеалу.

Саме у культурі мислення набуває статусу безпосереднього значення для людини.

Культура ж відрізняється усталеністю, повторюваністю, постає нормативною визначеністю людського і людини у світі, тим, наскільки ефективно вона оволоділа своїм світом. Мова повинна іти про їх єдність, що носить онтологічний характер, що водночас те, що є в них і чим існують мислення і культура.

На першому плані - мислення людини, яка ним володіє, мислить, у тому числі й багатоманіття предметів. Дослідження концентрується на тому, що ж постає на основі мис-

лення у якості культурної цінності функціонування для людини, яка їх поцінує. Це може мати одну-єдину визначеність для людини і культури, у їх єдності, єдність конститууючи, - сенс. У єдності, яка завжди реалізується суперечливо, адже на кожному новому етапі сенс людського у культурі реалізується також історично обмежено.

Розвиток, відтворення культури, кожний її крок до людини не зникає безслідно, а залишається як її сенс.

Культура є сенсами й акумулює у собі думку, осмисленість, це своєрідне "провокування" мислення людини у її особистісних спрямуваннях, "провокування", що завжди здійснюється цілісністю культури.

Але водночас досить показовим є і той факт, що чим вищого рівня розвиненості, професіоналізму, довершеності досягає той чи інший вид мислення, тим чіткіша його культура, тобто його цілісний статус у культурі та суспільстві.

Мотиви єдності у культурі є, безумовно, визначальними у мисленні, у процесах його взаємодії з культурою, відповідно, форма культури є визначальною щодо цієї єдності.

У історично визначених процесах розвитку мислення та прояву інтелектуальності їх вищою метою було прагнення найбільш масштабної реалізації у культурі, обґрунтування шляхів продовження у культурі та культурою тієї чи іншої інтелектуальної здібності, її маніфестація як максимально культурної.

Однак при цьому не враховувалась цілісність мислення, те, що постулювання у статусі визначальної якоїсь інтелектуальної здібності означає утвердження її самості, і що поступовий відхід від визначальної тенденції розвитку мислення у цілому - усе більший відхід від окресленого ідеалу, відмежування від культури, що водночас не могло не спричинити її деформації.

А це вже не проблема мислення самого по собі, а мислення як феномену культури у визначеностях вищої мети розвитку його змісту, що й реалізується у контексті культури,

у постулюванні, відтворенні й маніфестації єдності з нею, на основі єдності багатоманіття культур.

І саме ця проблема - єдності культури і мислення із врахуванням висвітлюваних особливостей інтегративної спрямованості мислення, як засвідчує проведений аналіз наявних точок зору, не послужила предметом змістовного та всебічного дослідження.

Не достатньо уваги приділялось тому, що культура, постійно відтворюючи, повинна /має бути успромозі/ також збагачувати, розвивати її потенціал реалізації людського існування. І чим вона інтенсивніша, чим більш неоднозначна, тим істотніша роль мислення, його "глобалізація" - одна з важливіших ознак та умова людинотворчого розвитку культури.

Але якщо культура проблематизується "щодо" мислення, то й мислення конституюється у проблему як культура, зокрема, як культура нового мислення. Відзначено його відставання, воно неспромозі впоратись із безпрецедентним технологічним проривом, динамізмом техніки й технології, їх можливостями у розвитку культури і зрушеннями у формах її буття. Наука та наукове пізнання функціонують як універсально перетворювальна сила, їх можливості містять у собі високий гуманістичний сенс, реалізуючись у формах культурної творчості, ініціюють новий світ людини, динамізують мислення.

Однак, достатньо глибоко не розроблено висновок, що, хоч і сприймається як очевидна істина, та тим часом не такий, що став би імперативом соціальної та культурної творчості, про умови їх зростаючої ролі у контексті культури.

Крім того, вся система форм суспільної свідомості нині набула наукоподібного характеру, істотний компонент науки - раціональність пізнавальної діяльності послужив предметом всебічного вивчення, наука обернулася як логіка мислення.

Але у ході цього виявилось, що взяте просто як предмет логіки, мислення все ж досить безплідна схема, у дійсності багатопланового феномену. Це, зокрема, й відобража-

ється у технократичних тенденціях у культурі та її раціоналізації.

У передмові до книги "Философия, естествознание и социальное развитие", посилаючись на думку Сократа, що позбавлене добродетелей знання є не мудрість, а шахрайство, автори зазначають: "нині людство оволоділо колосальними силами, але явно відстає з виробленням відповідних форм організації свого життя, коли, зрештою, на порядок денний поставлено питання про виживання самого роду людського на планеті Земля"¹.

Але концепція цих авторів може бути конкретизована та доповнена положенням, що й сама культура, навіть у матеріальних її формах відображення, вимагає осмислення та гуманістичного обґрунтування у першу чергу на основі мислення як істинної форми її буття та послідовного розвитку, а не просто логічної форми.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є здійснення філософського аналізу взаємодії культури і мислення, коли гуманістичні форми буття культури конституюються, інтегруючись на шляхах розвитку та збагачення її сенсотворчого начала і коли вона функціонує людинстввердуюче у єдності її форм.

Це, у свою чергу, зумовило необхідність вирішення більш часткових, але взаємопов'язаних з головною метою завдань:

- висвітлити історичну генезу взаємозв'язку культури і мислення;
- дослідити процес концептуалізації культури, зокрема у синтезі культури і технологізації;
- дослідити ініціюючу роль у її концептуальному розвитку взаємозв'язку ідеалів культури та культури як ідеалу життєдіяльності людини;
- висвітлити характеристики культури як сутнісного аспекту людського буття, дійсності його олюднення;

1 Философия, естествознание, социальное развитие /С.В.Крымский, Д.В.Сачков и др. - М.: Наука. - 1989. - С.3.

- висвітлити мислення як спів-буття культури;
- дослідити передумови та статус культури мислення як випереджаючої форми єдності культури та людського буття.

Методологічну основу дослідження складають фундамен-
тальні принципи філософії, що затркують діалектику об"ек-
тивного та суб"єктивного, творчий характер свідомості та
мислення, діалектику форм буття.

На дослідження поставленої проблеми значно вплинуло
поглиблене вивчення філософських здобутків минулого, вис-
вітлення діалектики категорій буття, культури та мислення,
зокрема, у філософії І.Канта та Г.В.Гегеля. У цьому зв"язку іо-
тотно важливу роль для правильного розуміння вказаних поло-
жень виконало поглиблене ознайомлення із працями П.В.Коп-
ніна, О.Ф.Лосева, В.І.Шинкарука, М.О.Булатова, В.С.Горсь-
кого, С.І.Кідровського, І.В.Бичко, А.Гулиги, О.С.Богомолова.

Теоретичне осмислення проблеми здійснювалося також зав-
дяки дослідженням М.В.Дученко, Г.С.Батищева, Е.В.Ільєнкова,
С.Б.Кримського, В.М.Князева, Л.Т.Левчук, В.А.Лекторського,
М.К.Мамардашвілі, Є.І.Осічюка, М.Ф.Тарасенко, В.С.Швирьова,
О.І.Яценко.

Як теоретичні та емпіричні джерела використані також
матеріали "круглих столів", науково-теоретичних конференцій
з проблем культури, опубліковані у періодичній пресі /жур-
нали "Філософська думка", "Філософська і соціологічна дум-
ка", "Вопросы философии", "Философские науки"/, а також у
відповідних збірниках тез доповідей та виступів на конфе-
ренціях.

Наукова новизна дослідження - у розробці філософської
концепції взємодії культури і мислення, яка полягає у тому,
що у багатоманітних формах як культури, так і мислення ідеа-
лом їх розвитку є досягнення їх єдності, формов втілення
якої є смислова тотожність у спілкуванні людей.

В межах розробленої концепції одержані результати, які
характеризуються науковою новизною та виносяться на захист:
- ефективним для розуміння сутності культури як реалі-

зації можливостей олюднення буття, становлення гуманної дійсності на шляхах людиноутверджуючого синтезу вже існуючої та створеної природи є проведений в дисертації її аналіз на основі протиріччя "можливість-дійсність" - на відміну від традиційного осмислення сутності у співвідношенні з явищем;

- культура не просто у тому, що розвивається на основі постійного продукування її ідеалів, чи у тому, що функціонує як ідеал творчої активності, а у їх єдності;

- взаємодія ідеалів культури та культури як ідеалу трансформується змістом мислення як істинною формою її буття, коли на основі його інтегративної спрямованості єдність у культурі утверджується як його ідеал;

- як істинна форма буття культури, мислення детермінує розуміння останньої як єдності творчості людини у її самотворчості;

- як феномен культури, мислення утверджується на основі виявлення та осмислення сенсу єдності і протиріччя з культурою, яка у її статусі ініціюється його спів-буттям;

- концептуалізація культури - інтеграція форм її буття на основі її істинної форми, що у свою чергу, сприяє існуванню людини та суспільства у формі її буття;

- ідеал мислення реалізується культурою мислення остільки, оскільки остання реалізується у формі єдності культури та людського буття.

Теоретичне і практичне значення дослідження полягає у тому, що отримані результати дозволяють виявляти найбільш людинозначимі тенденції культури та суспільства, розкрити зміст оптимального співвідношення людини та оточуючого середовища, природної і соціальної дійсності, у їх єдності, актуалізувати філософські уявлення про сучасну культурну реальність, намітити альтернативні шляхи її людинотворчого розвитку. Експлікація змісту взаємозв'язку "буття-культура" - форма осмислення та конститування філософсько-теоретичного потенціалу смисложиттєвого знання, що детермінує реф-

лексію буття культури у формі мислення та виявлення її дійсно гуманістичних тенденцій.

Дослідження єдності культури і мислення сприяє більш вичерпному осмисленню буття людини, сутності культури та тенденцій соціального, культурного розвитку. Відсутність подібних розробок не дозволяє виробити чіткі уявлення про сутнісні основи культури, адже остання повинна конституюватися у змісті людинотворчості як глибоко гуманна міра людського буття. Розвиток культури – дійсність буття людини у його олюдненні, що завжди характеризується відповідною історичною визначеністю творчості культури та суспільних форм під кутом зору людинотворчості. Це вказує на характер адекватного способу функціонування та відтворення культури, дозволяючи водночас найбільш людинозначимо висвітлити онтологічну проблематику – сутність, сенс, значення та визначальні тенденції буття людини у сучасному світі, природні та культурно-історичні умови у єдності олюднення існування: людину і культуру у єдності історично поступального олюднення соціальної дійсності.

Отримані результати сприятимуть більш поглибленому висвітленню важливіших тенденцій сучасного суспільства. Вони також можуть бути використані:

- у підготовці нормативного курсу філософії;
- у підготовці спецкурсів з культурології та духовного життя суспільства, висвітленні проблем людського буття, перспектив виживання людини; з метою виявлення сутності та змісту сучасних глобальних проблем та шляхів їх вирішення, зокрема, екологічної.

Враховуючи особливу гостроту проблеми докорінної перебудови усієї системи освіти, отриманні результати будуть сприяти більш ефективним пошукам також у цій сфері. Адже у контексті проведеного дослідження на першому плані постає саме те, що існуюча система освіти поки, що сприймає як неістотне, але без чого не зможе сформуватися та утверджуватися особистість – глибина та змістовність мислення, вміння здійснювати вибір, самостійність та демократизм. Це ті цінності, у контексті яких функціонує мислення високої культури і які нині набувають особливої актуальності.

Апробація дослідження. Положення та висновки проведеного дисертаційного дослідження обговорювалися на науково-методологічних семінарах кафедри філософії Українського національного аграрного університету, науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу УНАУ, в Інституті підвищення кваліфікації викладачів суспільних дисциплін при Київському держуніверситеті ім.Т.Г.Шевченка. Результати дослідження апробовані на конференціях: "Учение В.И.Вернадского о переходе биосферы в неосферу, его философское и общенаучное значение" /Иваново, 1983/; "Психологическая наука: Личность и ее становление" /Киев, 1990/; "Духовное творчество: процесс - эффективность" /Киев - Ужгород, 1990/; "Методологические и методические проблемы курса "Человек и общество" в средних учебных заведениях" /Луцк, 1990/; "Творчество; теория и практика" /Київ, 1991/; "Социально-педагогические проблемы воспитания детей и учащихся" /Запоріжжя, 1991/; "Античність, демократія, гуманізм" /Маріуполь, 1991/; "Пути повышения педагогического мастерства преподавателя высшей школы" /Белгород, 1990/; "Методологічні та методичні основи оновлення філософської освіти у вищій школі" /Київ, 1991/; "Методологічні проблеми інженерної діяльності" /Вінниця, 1993/.

Структура дисертаційної роботи. Мета та основні завдання дисертаційного дослідження визначили логіку викладу матеріалу та структуру роботи, яка складається зі вступу, чотирьох глав, заключення та бібліографії. Логіка дослідження проблеми вимагала перш за все філософського аналізу історичної генези взаємодії культури і мислення, чому й присвячена перша глава. Розгляд вказаних питань спонукав до необхідності висвітлення у другій главі проблеми інтеграції форми буття культури як основи гуманізації умов існування - синтезу культури та технологізації, а також єдності ідеалів культури та культури як ідеалу. Спираючись на матеріали першої та другої глав, у третій главі аналізується єдність у культурі як ідеал мислення, а у четвертій

главі, відповідно, культура мислення як випереджаюча форма єдності культури та умов існування.

Проведений аналіз дозволив у заключній частині роботи сформулювати загальні висновки та намітити нові перспективи дослідження даної проблеми.

П. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовано актуальність теми дослідження, висвітлена ступінь її розробки, формулюється мета та основні завдання дослідження, розкривається теоретична та методологічна основа роботи, сформульована наукова новизна, показано теоретичне та практичне значення, а також ступінь апробації основних положень дисертаційного дослідження на наукових конференціях.

В першій главі дисертації - "Історична генеза взаємозв'язку культури і мислення" - розкривається взаємодія культури і мислення у контексті їх історичного розвитку та конститування цієї взаємодії у такому феномені як ідеал людини. Показано, що життєдіяльність, відносини людини супроводжуються все масштабнішим створенням культури, опосередковуючись нею, в олюднюваному світі все вагомішу роль покликаний виконувати розум. Відповідно осмислювалась також людина, формувалася її ідеал, який на кожному історичному етапі змістовно й репрезентував єдність культури і мислення, чи міру їх поєднання, - спрямованість, що втілює особливості як того, так і іншого. Даний ідеал зорієнтувався до культури, свідченням чого була його практична дієвість, його спонукальний потенціал. Спираючись на розум, створювалися ідеально-раціоналістичні картини буття, людина, все глибше пізнаючи природу, прагнула вичерпно утверджувати також свої "ідеальні" визначення - у відповідності зі специфікою розуму. Знання, свідомість, мислення, самопізнання віднині постають саме у якості визначальних атрибутів людського існування, усвідомлюються як найцінніше,

чим воно може бути відзначена. А отже, до осмисленості, до знань та їх збагачення покликана постійно прагнути людина, аби, зрештою, розширюючи самопізнання, отримувати і все нові можливості збагнути у собі розум. Розум та знання поставать визначальними цінностями - все, що йому відповідало, що ґрунтувалося на знанні чи йому сприяло, також розглядалося як найбільш сприятливе людині, несло в собі позитивні цінності. Вимірювання розумом постає визначальним орієнтиром культури. Культура - пронизаною багатоманіттям співвіднесень її складових з розумом, це, зрештою, віддзеркалює увесь сенс її буття.

Буття культури - наповнення знаннями, маніфестація розуму, творчих проявів людини, Розум мислиться як джерело і критерій вихованості та культурності.

Сутність же людини осмислюється опосередкованою її внутрішнім світом, свідомість. Свідомість, у свою чергу, постає як складний феномен. Важливо виявити та використати, постійно задіюючи, саме ці найбільш істотні чинники - свідомість та мислення, що дозволяє, як вважається, конституватися у власне людському світі. Це може бути лише те, отже, що не зводиться до повсякденно-емпіричного існування, несе у собі, постійно відтворюючи, вічні цінності, втілює природу людини, це вищий рівень мислительної діяльності, а відтак і людського існування, його ідеал.

Тут особливо важливо наголосити, що вирішальною утверджується раціоналістична парадигма - мислення як розум, осмислення, чи, в усякому разі, прагнення до осмислення, розуміння, пізнання сприймаються як важливіші і невід'ємні норми культури, а пізнання та знання - як визначальні цінності людського існування.

Рафінований розум прагне до все глибшого пізнання природи, її закономірностей, буття, у контексті якого існує також людина. З одного боку, отже, якщо функціонує логічно риважений розум, довершене мислення, то, з іншого, ми маємо усе більше його дистанціювання від людини, яка, щонайперше

й цонайважливіше для розуму, володіє буттевістю. Саме такий розум і постає у якості засобу формування ідеалу. Розум, яким вихована, культурна людина і повинна поступово оволодівати, уміло та гнучко користуватися для досягнення мети. Ідеал, який і "висвічує" даний розум.

Дисертант наголошує на тому, що абсолютизація здорового глузду, розуму чи логічного мислення - це, відповідно, історично специфічна "концепція" культури, яка завжди досить красномовно віддзеркалювалася змістом ідеалів людини. Адже за будь-яких умов, на будь-якому етапі історії та культури цонайбільший інтерес для людини - свмє людина, це був завжди невичерпний предмет осмислення. І кожна культура відповідно продукувала уявлення про "ідеальну" людину. І кожна культура найбільш змістовно саме у цьому плані демонструвала адекватну їй специфічну єдність її ідей у єдності з мисленням, "концептуалізувалася". Це й демонстрація того, до чого спромоглася допрацюватися культура мислення за даних умов - до якого змістовного багатства "ідеальної" людини. Життєвість ідеалу людини - це змістовність та життєвість потенціалу мислення, прояви за допомогою мислення специфіки культури, доказ того, що розвиток складових інтелекту розгортається та відтворюється саме у такий, ідеально спрямований культурою на людину спосіб.

Історична генеза мислення, інтелектуальних здібностей, відповідно, репрезентується у характері осмислення, бачення, розуміння людини у її ідеалі, мислення, демонструючи свою максимальну спроможність, набуває змістовної завершеності.

Ідеал же людини, у свою чергу, поєднує, причому поєднує людинотвердуюче, людинотворчо, культурозначимо, - мислення з культурою; крізь ідеал людини у відповідній розвиненості інтелектуальних здібностей, завдяки цій розвиненості і, отже, безумовно демонструючи її, у історично визначеній специфіці функціонування мислення, репрезентована, зрештою, та чи інша культура. Кожна культура формується

на основі різних ідеалів, на першому місці серед яких - ідеал людини.

В конкретно-історично визначеному ідеалі людини мислення трансформується, заявляє про себе, про свої прагнення культура, це її проблеми, /і проблема/, це проблематизація культури.

Мислення ж - найбільш адекватний, істинний /оскільки оперує важливішими істинами культури людини /засіб цієї трансформації і, отже, воно історично еволюціонує у єдності з культурою.

Здійснений аналіз спонукає до висновку, що визначальним у виробленні ідеалу людини, а відтак і в утвердженні відповідного розуміння мислення, що трансформується цим ідеалом, є характер інтегративно-творчих процесів у розвитку культури. На кожному новому історичному етапі, як до її вищої мети, культура прагне до у відповідний спосіб поєднання з інтелектуально-мислительними формами. І щоразу в історично визначеній формі це реалізувалося в якості умови нових культурних проявів, у суспільстві, що також зокрема віддзеркалював ідеал людини, поєднуючи культуру та мислення, точніше, і поставчи цією єдність. Це специфічне, суспільно визначене "просвічування" крізь культуру інтелектуальних здібностей. Те, як осмислює людина свій ідеал, - свідчення вершин змістовності думки, але й розвиненості культури та прогресивності суспільства.

Суспільно-історично ж визначена інтелектуальність, рівень її розвиненості повинні оцінюватись як феномен мислення у цілому. Кожна інтелектуальна здібність репрезентує мислення, що носить культурно-історичний характер і коли реалізується зв'язок культури та мислення. Але відтак і прояви інтелектуальної розвиненості повинні також розглядатися у контексті культури.

Тобто та чи інша мислительна здібність /мислення/ утверджувалися у якості максимальної можливості проявів культури.

У її потенціях культура ж завжди рухається в оточенні адекватного історично визначеного рівня та характеру мислительних здібностей, чи мислення у цілому, яке й втілюється якомось конкретною інтелектуальною здібністю. Єдність мислення і культури, отже, це й історично окреслена духовно-мислительна "оформленість" останньої, віддзеркалення культури інтелектуальними здібностями, чи культури як інтелектуальних здібностей.

Друга глава дисертації "Концептуалізація культури: єдність форм культури - основа гуманізації людського буття", що розкриває авторське розуміння змістовної динаміки культури у її зорієнтованості як процесу олюднення дійсності, складається з трьох параграфів.

Перший параграф даної глави "Культура - дійсність олюднення буття", присвячений висвітленню культури як специфічно людського світу, покликаного бути засобом олюднення умов існування. Це - посилення ролі культурного начала, поступове перетворення культури, її постійним відтворенням, у простір розгортання усе нових людинотворчих можливостей, у те, спираючись на що, людина усе масштабніше відтворює себе у якостях творця. Адже кожний новий історичний етап є ще одним кроком на шляху її вивільнення, більш вільного творення та відтворення культурних форм. Це гуманістично зорієнтована трансформація природного людським утвердженням нової дійсності суспільства та культури, з одночасною маніфестацією змісту останньої у нових ідеалах, до чого постійно спрямована культура як до своєї вищої мети. Форми її буття усе більш дієві в олюдненні існування в історично визначених межах, коли вони конститууються у їх статусі, водночас взаємодіючи та інтегруючись у її ідеалах. Завдяки цьому культура і здатна не лише на відтворення, але й збагачення своїх можливостей олюднення соціальних умов існування: форми буття культури усе більш дієві в усе більш олюдненій дійсності. Перетворення природної та соціальної дійсності обґрунтовується та зорієнтовується культурою /інша справа - у якій мірі/.

цей процес лише постійно й постає утвердженням та відтворенням буття людини, це істотно, по людськи визначена ознака: не людина належить буттю, як рівнозначимий, поруч з багатьма іншими, об'єкт, але її дійсність є її спів-творчість. Її дійсність визначається та "оформляється" історичним розвитком виробництва, інших видів активності та відтворенням все більш відповідних їй умов. Буття демонструє можливості поступального розвитку дійсно людського - у її культурно-історичну дійсність. Це відображає і буття, і людину, буття людини та її дійсність, у їх культурно-історичній єдності. Критерієм культурності є перетворення гуманістичних орієнтирів та норм у дієві установки нової творчості. Це - специфічний статус, що досягається людиною упродовж історії, відповідна зорієнтованість її життєдіяльності та творчості, реальна здатність суспільства продукувати важливіші передумови для нової, по-людськи більш значимої, активності та життєтворчості. Цей статус утверджується по мірі того, як справді людське втілюється реальною практикою соціальних відносин. Визначальна риса культури - у її людиностверджувальній єдності, коли єдністю вона і реалізується самотворчістю людини. Коли культура усе змістовніше зорієнтована, аби бути реалізацією єдності самотворчості людини - розгортанням культури мислення, що відповідним чином і зорієнтовує від-творення та пере-творення дійсності людини.

У другому параграфі другої глави - "Технологізація і культура" - відстоюється думка, що в сучасних умовах людина змушена підкорятися розміреному ритмові життя, що усе менше залишає місця для традиційних проявів індивідуальності.

Але ж тим гостріша потреба її нетрадиційного виявлення, все актуальнішим має бути вирішення проблеми глобальних зрушень у культурі, переосмислення її досвіду з метою започаткування реальності, що у цілому не просто відповідала б сучасному технологізму, а була б синтезом культури та технологізації, закономірно-природним утвер-

дженням та поступальним розвитком нової культурної реальності. Слід наголосити на природно-поступальному розвитку, тобто такому розвитку, що відповідає сучасній природі постійних технологічних нововведень та широкому впровадженню інформаційних систем.

Світ, у якому протистоїть людині зніціювана нею ж реальність з притаманними їй параметрами та вимогами, який все масштабніше розвивається, покликаний адекватно, людиноствердуюче видозмінити людське існування. Неоднозначна сучасна дійсність, що характеризується вказаними глибинними тенденціями, містить у собі також передумови подолання суперечності між цивілізацією та культурою подальшим розвитком форм буття останньої на основі їх синтезу, інтеграції та продукування нових. Створюваний людиною світ утверджується та відтворюється у якості олюднюваного лише у єдності з нею. Основа людського існування постає те, що служить усе змістовнішою формою цього поєднання, що, отже, постійно ініціює людяність умов. А таким феноменом може бути лише те, що у рівній мірі є і результатом людської діяльності, і її, людини, творчо-активізуючою передумова - і від чого "відштовхується" людське існування на кожному новому етапі, і що, водночас, його розвитком транслюється у майбутнє. Культура - історично визначене відтворення способів, навичок діяльності людини та їх результатів, норм та цінностей внутрішнього життя, у їх єдності. І така єдність - потенціал збагачення та розвитку самої людини у культурі. І саме на останню покладається історична відповідальність, - відповідним чином актуалізуючи та трансформуючи досвід, бути на рівні вимог сучасної технології та цивілізації, які визначаються як всезагальний орієнтир трансформацій сучасної культури. Завдання полягає у тому, щоб вбачати у техніці та технічних нововведеннях у першу чергу їх культурний сенс, засіб розширення культурних можливостей людини, а не у тому, щоб, відторгуючи, не сприймати їх. Технічна ж реальність повинна розглядатися у її цілісності як фактор у першу чергу розвитку культури.

Технологія - спосіб "переплавки" речовини природи за вимогами цілепокладення" /М.Ф.Тарасенко/. Завдяки їй людина буде наближатися до природи, але це не значить - розчинятись у природі. Навпаки, наближення буде здійснюватися на шляху "розчинення" природного у технології, утвердження та функціонування останньої у якості усе більш чітко вираженого природного процесу і саме тим - поєднання людини та природи, тобто, зрештов, неодмінно буде постійно підсилюватися роль технології. Технологія в усе більшій мірі наближатиметься до культури, поставати культурою, як, у рівній мірі, і культура усе змістовніше ^{буде} реалізовуватися у технологічних процесах. Зрештов, тут особливо чітко проявляє себе самотворчість людини як найістотніша риса культури. Технологізація - ще один крок у культурному розвитку, але технологізація - у єдності історично збагаченого та актуалізованого цілісного досвіду культури, як трансформація змісту окультурення умов існування. Вона повинна супроводитися докорінною перебудовою і матеріального та духовного виробництва, і відносин між людьми, які покликані відзначитися розумністю, доброзичливістю, гуманізмом, взаємоповагою, проявлятися у все більш культурних формах. Поза інших умов технологізація та техногенна цивілізація демонструють лише "агресивність"; удосконалення опосередковуючої ланки взаємодії людини й природи може бути дійсно культурним лише як продовження удосконалюваних відносин, мислення людини, здатної бути на рівні не просто сприймання технологічної цивілізації, а постійних нововведень, бути на "перших ролях" у технологізованому світі. Культура повинна постійно відтворюватися, - але відтворюватися власне людською творчістю, людиною, її самотворчістю і лише тим самим - культурою. Культура "повертається" до себе найбільш адекватним і значимим для неї - людиною. Це - та ж культура, але трансформована людиною і у людині і, отже, водночас культура інша.

У третьому параграфі другої глави - "Ідеали культури і культура як ідеал" - йдеться про те, що у найширшому

їх розумінні, культурність, духовно-моральні цінності та норми відтворюються та продукуються культурою саме у її цілісності, основою ж, яка це забезпечує, утверджуються ідеали, осмисленість, істинна форма її буття. У культурі повинно превалювати осмислено-розумне та його істини у їх істотному для людини значенні. Для культури визначальною постає тенденція усе значиміше конституюватися у її істинній формі. Її людиностверджуючий сенс проявляється не у безконечності та плінності предметно-речового. Цей сенс відтворюється завдяки інтегративно-осмислювальному відтворенню значень її предметного світу, характеру та спрямованості у її контексті активності та її результатів, у їх єдності. Культура тотально приймає усі сфери життєдіяльності як їх визначальна ознака. Але, аби відповідним чином реалізуватися, вона повинна відтворюватися в усьому її багатоманітті та тотальності її справді людиновідтворюючих значень.

Властивість культури, що забезпечує її людинотворчу спрямованість, - маніфестації її змісту у її ідеалах, утвердження мислення як істинної форми її буття. Саме до неї прагне істинно культурне, оскільки вона постійно потребує "зіткнення" усіх "культур", їх діалогу. Культура себе ж ніби "переростає", виростаючи у нові, істинно важливі для людини потенції, вона тут постійно повертається до себе, будучи наявна у дійсності як ідеал, усе масштабніше "розчиняючись" в умовах існування, у самій людині. Причому настільки, що, аби її сприймати /сприй-мати/, мати і жити культурою, потрібна відповідного рівня культури й людина, здатна на подібне сприй-мання. Культура у дійсності лише тоді і розвивається на її усе більш адекватній основі, коли її "суть" інтегрована у її істинах, коли вона єдино-істинна людськими потенціями.

Одночасність форм буття культури - її життєвість та людиностверджуюча спрямованість, існування єдністю її сваву для людини, як, водночас, є і маніфестація, висві-

чування усіх можливих сенсів у контексті її буття. Форми буття культури потребами у них людського існування взаємодіють однією дійсно значимою для людини і культури, для людини у культурі властивістю - властивістю людського, що знаходить у ідеалах продовження культуров /у культурі/, - сенсом.

Третя глава - "Єдність у культурі як ідеал мислення" - присвячена аналізу мислення як спів-буття культури. У першому параграфі третьої глави - "Культурна детермінація сенсотворчої єдності" - зазначається, що історично визначеною творчістю культури людина не просто матеріалізує своє "надприродне" начало у предметному світі, але й випробовує усе ширші можливості нової творчості. Саме це має для неї неминущий сенс, - коли у культурі і культурою, зберігаючись, возз'єднуються, відтворюються та транслюються у історичну перспективу можливості її самотворчості, самоствердження. Культура - історично випробуваний шлях її до самої себе, реальне втілення того, що людський надприродний світ не просто не існує сам по собі, не просто встановленням на основі її діяльності "чуттєво-надчуттєвих" речей, а розгортається у сенсі культурності, утверджується самою ж людиною як те, спираючись на що, постійно його створюючи та відтворюючи, вона лише й існує в адекватних умовах, те, що відтак завжди зберігає та відтворює людський сенс.

У такому її статусі, у її історичному становленні та відтворенні її внутрішньої єдності культура й продукує все нові ладинотворчі сенси, постійно до цього спонукаючи активність, формуючи та пробуджуючи особистісні зусилля.

Єдність відтворення культури зумовлена її сенсом - "ладиноформотворчо" повднуватися може лише те, що відповідає сенсу культури та культурності.

Тим самим також здійснюється вихід культури на нові рівні - не у тому розумінні, що вона розвивається неперервно-лінійно, а у тому, що на основі її внутрішньої єдності вона конституюється єдністю сенсу /культурності/, що надає відповідного сенсу розвитку людини у формах її буття.

На кожному новому етапі це відтворюється активно-творчим ставленням суб"єкта культури до дійсності. Своєю творчістю у культурі він постійно відповідає і на реальні потреби свого існування, і на потреби культури: безпосередньо - створенням конкретних її зразків, опосередковано - у сенсі культурності. Але у кінцевому підсумку поєднуючи культуру. Творчість культури - це творчість у культурі у її сенсі, у ритмі норм, цінностей та вимог, що існують у ній на даний час. Творчість культури за цієї умови і має сенс, постійно його детермінуючи.

Іншими словами, сенс культурного розвитку незаперечний, коли проявляється сенс у самій культурі у її єдності - у єдності культурного сенсу. "Сигналами" ж по-справжньому людських сенсів, "образами" утвердження та відтворення адекватного світу людина оволодіває, спираючись на єдність у культурі багатоманіття "голосів" її речей та предметів - як конкретним для неї сенсом. А не просто речами чи предметами, які до того ж не вічні. Сенс - істотно значиме для людини щодо неї самої у культурі, її безконечного багатоманіття, коли усі її зразки та речі й "промовляють" до неї, "оживаючи" сенсом у мисленні. Сенс культури - у єдності цього безмежжя "промовлень" мислячи до людини - у взаємоопосередкуванні складових культури сенсом, відтак, культура утверджується як "культ розуміння" /Г.Шпет/.

І дійсно, культура стає сприйнятливою до нововведень, коли те чи інше явище, факт /наприклад, технічні новоутворення/ занурені у смисловий контекст її буття, коли вони супроводжуються відповідним життєвим сенсом. Це завжди реальне, діяльне її надбання - вона спромоглася на продукування адекватної смислової аури, здатної с-прий-мати даний факт як власне, культурне явище, мати відповідні явища свого існування. Це завжди її творчість, у якій і від-бувається лише те і так, що способом о-смыслювання відбуває у культурі, тобто те, що буває, чим потім багаторазово повторюється, як культура.

А це, у свою чергу, досягається тоді, коли сама культура - розмаїттям її сенсів, поєднаних у ній і лише постільки й конститутованих у їх статусі, /і у її, культури, єдності/ у постійному контакті із дійсністю, є з-дійсністю сенсів. Дійсністю ж культури, що завжди "подієво" важлива для людини, і є сенс, зафіксований онтологією мислення.

Як спів-буття культури, мислення опосередковане єдністю сенсу у культурі, останнє є те, до чого воно постійно прагне.

Єдність у культурі - глибоко внутрішня, поєднання культурне завжди здійснено лише власною присутністю людини, процесами її життєздійснення. Єдність у культурі онтологічна. У її бутті людина завжди щось переживає, і це "щось" для неї представлено "чимось", у якому сенсі й осмислюється, має для мислення значення своєрідних "відміток", того, що одного разу культурою зазначено, зафіксовано як підстава для мислення. І лише у цьому контексті /культури/ щось має значення, о-значається у мисленні, для мислення, як мислення, будучи вже наперед поєднане у сенсі і як сенс.

У другому параграфі третьої глави - "Конститування мислення як істинної форми буття культури" - аналізується феномен мислення, виявляється та осмислюється процес реалізації єдності у культурі та конститування мислення.

Єдність у культурі реалізується, наприклад, на шляхах усвідомлення відповідальності за неї, необхідності єдності її ладинотворчих можливостей: єдність у культурі реалізується завдяки все більшій відкритості розуму, мислення - до культури, яка, у свою чергу, також "відкривається" людині у традиціях, культурних надбаннях, позитивних ідеалах, нових формах творчості.

Суб'єкт культурної творчості розгортає свою активність як реальне виконання зразка, ідеалу, того, чим функціонує культура у мисленні і як мислення, коли реальне, звичайно, відрізняється від ідеалу, водночас будучи поєднаним з ним у сенсі.

життєвість як ідеалу, так і умов /предметів/ людського існування мають сенс для людини, коли взаємоопосередковуються, маючи у якості "опосередкування" сенс людського. Цим, зрештою, і завершується єдність у культурі, водночас знову й знову відтворюючись творчістю людини у її самотворчості: самотворчість неможлива поза певного рівня розвиненості відповідальної самосвідомості, мислення, інтелекту. У культурно-історичному існуванні це завжди постає як можливість здобувати нові можливості - прояву себе як індивідуальності, удосконалення умов існування і т.д. Отже, це "завершення" знову й знову ініціює відповідного рівня мислення, відповідальної за культуру людини.

У цьому динамічному процесі чітко виокремлюються три "вузлові" моменти: по-перше, розвиток реальної дійсності існування, самої людини у безпосередніх умовах праці, творчості, побуту, сім'ї у аспекті їх невинного окультурення, руху у напрямку до ідеалу; по-друге, наближення самого ідеалу до дійсності, його у тій чи тій мірі реалізація; по-третє, продукування нових ідеалів. У цьому й проявляється істинність, цілісність культури, вона існує, відтворюється, збагачується доти, поки відтворюються ці процеси, тобто поки культура здатна бути і самою собою і водночас іншою; до тих пір, поки вона успромозі відтворювати її живий, істинно значимий зміст нової творчості людини у аспекті її самотворчості - її сенс. Тобто до тих пір, поки вона єдина. Єдина ж вона в суперечності того, чим вона реально втілюється в дійсності існування, з тим, чим вона маніфестувалася в ідеалах. Тут і об'єктивується сенс того, що і як здійснюється у процесах культури, маніфестуючи усе нові ідеали. І тут демонструється придатність культури як дійсності, здатної бути відповідально виправданою задля людини, спроможною у своїй дійсності маніфестувати істини по-справжньому людського буття. Якщо об'єктивний світ, довкілля людини лишається для неї байдужим, не потрапляючи під промінь її досвіду, то культура, за її природою, у її інтенціях від існування до сенсу, має бути виправдана. Бо людина вільна це здійснювати, володіючи відповідним феноменом - мисленням, проклада-

ючи шлях особистісного життя, і реалізуючи себе як культуротворчу істоту.

І започатковується це, природно, констатацією її, культури, людського значення, о-значеннями адекватними людині істинами, що транслюють собою /і в собі/ сенс людино-творчості: відповідальність трансформується виправданістю культури.

Культура відзначається своєю "правдою". Для людини ж "правда" культури у тому, щоб розвиток форм її буття не був байдужим, мав би для неї сенс. Це - найвідповідальніша істина людини щодо культури і самої себе, що може бути зреалізоване відповідного рівня розвиненості культурою мислення.

Аналізу останньої і присвячена четверта глава - "Культура мислення -випереджаюча форма єдності культури та людського буття".

Перший параграф - "Інтеграція інтелектуальних здібностей". Інтелектуальні здібності - здоровий глузд, розсудок та розум - органічно взаємопов'язані, розвиток, збагачення інтелекту - це розвиток його складових. У процесі життєдіяльності людина стикається з найрізноманітнішими природними та соціальними явищами, які впливають на характер та зміст інтелектуальних здібностей, формування культури мислення. Дисертант вважає, що остання збагачується тоді, коли здійснюється розвиток та інтеграція у культурі усіх інтелектуальних здібностей.

Значення філософії у конституванні культури мислення висвітлено у другому параграфі - "Філософія - сутнісна форма мислення". У ньому розглядається положення про те, що філософія розвиває, збагачує гуманістичний потенціал культури, виробляє найзагальніші поняття, сутнісні знання про світ, природу, довкілля. Філософські знання виводяться зі всього багатства інтелектуально-духовних досягнень з використанням доказів, аналогій, логічно послідовних роздумів та прозрінь - під кутом зору світоглядних цінностей, які й транслюються

на культуру. Філософія найтісніше пов'язує культуру, науку багатоманіття проявів творчості і виробляє адекватні атмосфері часу зміст та всезагальні способи мислення. Крім того, в ході культурного розвитку можуть спостерігатися відставання у формуванні відповідних змістовних пластів для висунення, осмислення та розв'язання проблем. Філософія ж відтворює позицію людини, думка про її неусунення - те положення, яке знаходить саме завдяки їй постійну реалізацію у формах творчості. Проголошуючи необхідне на шляхах пошуку істинного та розвитку форм творчої активності, вона відстоює першоістини гуманістичної культури та людського буття, служить змістовною основою осмислення його перспектив.

Отже, представлене саме кризь призму філософії, мислення є найбільш істотним інтегративним фактором культури, культури та буття. Особливо це помітно за сучасних умов "онтологічного" повороту філософського мислення. Проникаючи у найглибші пласти культури та культурного розвитку, філософія досліджує найзагальніші основи знання та мислення, - у якій би сфері культурної активності вони не здійснювалися. Тим самим вона інтенсифікує і мислення, і культуру у їх існуванні: це - дійсно "душа культури", вона утверджується як підсумковий засіб теоретичного мислення - як умова й основа змістовності думки. Культура через посередництво філософії, філософського способу мислення сягає усвідомлення найбільш людинозначимих форм її буття. І якщо культура - історичне втілення різноманітності людського, відтворення людської самотворчої діяльності в усій її гуманістичній потенціальності, то філософія - це передусім масштабність і змістовність думки, що при цьому виростає та функціонує. Прогрес культури неможливий без філософського знання, філософського способу відношення до дійсності: це те, за допомогою чого самозизначається особа у багатоспрямованості суспільства та культури, посередництвом системи найзагальніших, сутнісних знань виявляється та відображаються її відносини до світу - як знання про оточувчий світ, так і знання про людину, її духовний світ. У цій постійній

смыслежиттєвій співвіднесеності сутнісних знань, постійному формуванні змістовності мислення особливо культурозначимо конститується особистісне буття - те, що і як притаманне саме даному індивіду як унікальному й неповторному існуванню у культурі.

Філософія - це особливий, "розумовий" прояв культури.

Культура ж на певному історичному етапі, - це також і філософія, що дозволяє культурі бути у тій чи іншій мірі історично визначеним культурним світом, творенням людини, сфером її власної самотворчості.

Що й передбачає у культурі культуру мислення.

В третьому параграфі - "Художньо-образна творчість і культура мислення" - автор розглядає найбільш істотні шляхи збагачення культури мислення завдяки художньо-образній творчості. При цьому наголошується на тому, що художня творчість - специфічний спосіб активізації внутрішнього життя. І чим інтенсивніша культура, тим значиміше мистецтво як засіб інтеграції, взаємодетермінації форм творчості, культивування людського сенсу. Адже воно завжди впливало і впливає на інтелектуально-духовну культуру. У кожному художньому творі закладено максимально значимий з позицій художника сенс - у переживаннях, почуттях, уявленнях, у міркуваннях, спричинених тими чи тими почуттями, у відносинах між героями, у їх позиціях щодо суспільства і т.д. Явища природи чи суспільства в художньому творі відображаються у розвитку почуттів. Завдяки цьому вимірюються на людяність соціальні умови буття людей, здійснюється постановка та відповідне розв'язання "вічних питань", які постають у певному вигляді перед кожною людиною і в усі часи. У його конкретно-історичній заданості вивчається людське існування - і водночас вивіряються шляхи, фактори, умови подальшого розвитку людини. Для художника на першому плані завжди людина, але постільки і культура, її інтелектуальний вимір, думка. Мислення ж всіх, хто з ним спілкується, збагачується, наповнюється духом часу, інтересами людей. Вникаючи у твір, ми страждаємо, переживаємо, міркуємо разом з героями - їх страждання, пережи-

вання та міркування скеровують наше мислення. Воно стає багатшим - настільки, наскільки образ є носієм моральних цінностей, утверджує вічну цінність та унікальність людини.

Занурившись у атмосферу художньо-образного світу, відчувши та переживши інше життя, інші думки та почуття, наше мислення й стає значно збагаченим. Умовність, багатозначність, емоційна насиченість, логіка почуттів і водночас їх непередбачуваність, життєві випробування, які чатують на героїв, - усе це є для нього життєдайним джерелом.

Художньо-образна творчість спрямовує його в необмежуваний простір культурних світів, відзначених проявами творчих зусиль, здатність сприймати та зрозуміти людське існування у єдності, взаємопереплетенні визначальних складових - життя і смерті, розуму і безглуздя, співчутливості і байдужості, злочину і спокутування. Людина духовно багатає - настільки, наскільки образ є носієм цінностей. Образ - специфічна, і можливо, найлюдяніша форма зв'язку між людьми, людини зі світом, за його допомогою кожний по-новому усвідомлює себе, визначає своє призначення, сенс свого існування, глибше осмислює свою сутність та можливості, це - досягнення небачених сторін життя душі, їх висвітлення. Думка у підсумку й повнішає, здобуває великий евристичний потенціал.

Отже, спілкування з творами мистецтва вимагає підвищеної уваги, передбачає відповідну підготовленість, освіченість, знання, вміння послідовно, виважено мислити - за образами, гіперболами, алегоріями вміння бачити живих людей, усвідомлювати, розуміти їх думки, почуття, переживання, враження, потреби, інтереси, надії, побажання. Художній твір завжди до деякої міри таємничий, загадковий, вимагає неметушливого, вдумливого ставлення, послідовного проникнення у його зміст, в характери героїв, культивує установку на багатозначність змісту. Все це - напружена розумова праця, художній же твір - могутній засіб її спонукання. Якщо, з одного боку, є мистецтво, то з іншого, повинно культивуватися мистецтво бачити, усвідомлювати, осмислювати. Мистецтво підносить на якісно вищий рівень усе справді людське - почут-

тя, думки, переживання. Культура ж мислення, що при цьому з необхідністю збагачується, є засобом "оформлення" цього процесу.

Основні положення, що визначають культуру мислення розглядаються в заключному параграфі - "Так хто же мислить культурно?"

Культура мислення, відзначається автором, формується на основі всебічного осмислення дійсності, є здібністю синтезувати у змістовно цілісному розгортанні думки наукових знань, культурних цінностей, життєвого досвіду, вона втілює інтелектуальну розвиненість. Культурно мислити - усвідомлювати, що особистість повинна бути піднята на вищий рівень культурних ідеалів, що свою винятковість вона реалізує у тому, аби вільно, все змістовніше розкривати себе, свої людські обдарування та нахили, у їх органічній єдності.

Культура мислення - і фактор розвитку культури, і детермінант суспільного буття в усе більш культурних формах: культурно мислить той, хто мислить себе, умови свого існування та свою діяльність в гуманістичних вимірах. Культура повинна постійно оживати життєдіяльністю людини - лише тоді людина мислить культурно, будучи ніби "просвітлена" культурою, культура ж, у свою чергу, висвітлена істинно людськими нормами, цінностями та ідеалами. Це і є Культура, у єдності людського існування та мислення.

Заключну частину дисертації складають висновки. В них автор підсумовує найважливіші результати проведеного дисертаційного дослідження та визначає найперспективніші напрямки подальшого осмислення проблем взаємодії культури та мислення.

Результати дослідження відображено в наукових працях загальним обсягом понад 50 д.а. Серед них монографії, розділи в колективних працях, брошури, статті, тези виступів на конференціях:

1. Єдність культури і мислення. Київ, 1995. - 12 д.п. /монографія/.

2. Культура - мышление - образование. - Деп. в ИНИОН АН СССР № 40168 от 20.II.1989 г. /Реф. сб.: Филос. науки. -

1990. - № 4/. - 10 д.п. /монографія/ /у співавторстві - Позінкевич Р.О./.

3. Культура личности: семья, быт, труд. - Деп. в УкрНИИЭНТАИ № 1088. - Ук-92 от 15.УП.1992 г. /Реф. сб.: ИНИОН Деп. Науч. работы. 1992. - № 138-р-92 ст 26.08.1992. - 5,6 д.п. /монографія/.

4. Единство культуры и мышления. - Деп. в ГНТБ Украины 24.У.1993 г. - № 1012 Ук-93 /Реф.сб., ИНИОН. Деп. науч. работы. 1993. 127р-93 от 7.07.1993 г. - 6 д.п. /монографія/.

5. Культура мышления. - Деп. в УкрНДІЕНТІ за № 1596 від 12.12. 1991 р. /Реф.сб.: ИНИОН. Деп.науч. работы. 1992. - № 5р-92 от 15.01.1992. - 6 д.а. /монографія/.

6. О формировании культуры мышления. Уч.пособие. - Луцк: Луцкий гос.пед. ин-тут. - 1992. - 7 д.а.

7. Наука как фактор культуры мышления учащихся // Социально-педагогические проблемы воспитания детей и учащихся: Материалы Всесоюзной научно-методической конференции в г.Запорожье. - Запорожье. - 1991. № 0,2 д.а.

8. Технологизация и творчество: их синтез в культуре мышления // Творчество: теория и практика: Материалы 2-ой Всесоюзной научной конференции. Часть I. - Киев: 1991. - 0,2 д.п.

9. Духовная культура, мировоззрение, личность // Личность: вопросы теории. - Деп. в ИНИОН АН СССР за № 36321 от 9.12.1988 г. /Реф. сб.: Филос. науки. - 1989. - № 5/ - 1 д.п.

10. Человеческое бытие и культура // Проблемы формирования личности учителя та шляхи його підготовки до всебічного розвитку учнів: Матеріали практичного семінару. - Луцк: 1989. - 0,2 д.а.

11. К вопросу о взаимосвязи духовной культуры и научного мировоззрения // Единство мировоззренческой и методологической функций философии: Материалы Республиканской научной конференции. - Киев: 1980. - 0,2 д.а.

12. Активность субъекта и объективность биологического знания // Повышение урожайности и качество сельскохозяйственных культур. Научные труды УСХА. Респ. науч. сб. - Киев: 1991. - 0,4 д.а.

13. Культура и общественно-историческое единство человека и природы // Географические аспекты природопользования Волыни: Материалы региональной конференции. - Луцк: 1990. - 0,2 д.а.

14. Возвышение потребностей как условие формирования гражданина // Социально-педагогические проблемы формирования гражданина. - Свердловск: Изд-во УРГУ. - 1987. - 0,4 д.а. /у співавторстві - Позінкевич Р.О./.

15. Личностное бытие как феномен культуры // Психологическая наука: Проблемы и перспективы. Материалы Всесоюзной конференции, посвященной 90-летию со дня рождения акад. Г.С.Костюка. Часть I: Личность и ее становление. - Киев: 1990. - 0,2 д.а.

16. В.О.Сухомлинський про розвиток мислення // Творче використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського в умовах перебудови народної освіти: Матеріали Республіканської науково-практичної конференції. - Луцьк: 1988. - 0,2 д.а.

17. Интеграция методологических регулятивов и ценностных установок познания // Философские проблемы современного естествознания: Респ.научн.сб. - Вып.55. - Киев. - 1981. - 0,5 д.а.

18. Единство культурного освоения природы и культуры мышления личности // Методологические и методические проблемы курса "Человек и общество" в средних учебных заведениях: Материалы Всесоюзной научно-практической конференции. - Луцк: 1990. - 0,2 д.а.

19. Рациональное использование энергии в свете современных экологических проблем // Вопросы рационального использования электрической энергии в сельском хозяйстве: Научные труды УСХА. - Киев: 1983. - 0,4 д.а.

20. Культура и ее роль в жизни общества: Методические рекомендации в помощь изучающим проблемы культуры. - Луцк: Луцк.гос.пед.ин-тут. - 1988. - I д.а. /у співавторстві - Позінкевич Р.О./.

21. Культурное освоение природы и духовная культура личности // Духовное творчество: процесс, эффективность. Матеріа-

лы XII Всесоюзного теоретического семинара "Мировоззрение и научное познание". - Киев-Ужгород. - 1990. - 0,2 д.а.

22. О совершенствовании инженерного мышления // Совершенствование технологических процессов и средств механизации сельскохозяйственного производства: Научн.труды УСХА. - Киев. - 1984. - 0,4 д.а.

23. Образование и возвышение потребностей: Материалы в помощь изучающим проблемы образования. - Луцк: Луцк:гос.пед. ин-тут. - 1989. - 1,5 д.а. /у співавторстві - Позінкевич Р.О./

24. Экологическая культура преподавателя высшей школы // Пути повышения педагогического мастерства преподавателя высшей школы: Материалы Всесоюзной научно-методической конференции. - Белгород. - 1990. - 0,2 д.а.

25. Единство "образованности" и "научного знания дела" как основа содержательности размышлений в учении Аристотеля // Античность, демократия, гуманизм: Материалы У Всесоюзной конференции по проблемам древнегреческой философии "Аристотелевские чтения". - Мариуполь. - 1991. - 0,2 д.а.

26. Філософія як фактор інтеграції цінностей культури // Методологічні та методичні основи оновлення філософської освіти у вищій школі: Частина II: Українська філософія і культура в системі освіти та виховання: Матеріали Республіканської науково-методичної конференції. - Київ: 1991. - 0,2 д.а.

27. Визначення культури мислення інженера // Методологічні проблеми інженерної діяльності: Матеріали наук.-теор.конференції. - Вінниця: 1993. - 0,2 д.а.

28. Соціологія /Учбово-методичний посібник/ - Київ: НАУ, 1996. - 18 д.а. /у співавторстві - Байрак І.Р., Пеггі Дроан, Шиндеров В.В., Ярмаченко Б.Н., Бойко І.І., Волобуєв В.І., Грабовський О.В., Крутін Г.І., Новаков О.С., Пророченко І.Н., Чигрін В.О./.

АННОТАЦИЯ

Максюта Н.Е. Единство культуры и мышления. - Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.03 - социальная философия и философия истории. Днепропетровский государственный университет, 1997. Защищается рукопись диссертации.

Исследуются социальные тенденции развития современной культуры и мышления; освещается концептуализация культуры, единство формы бытия которой рассматривается в качестве основы гуманизации человеческого существования.

SUMMARY

MAKSUTA N.Y. Unity of culture and thinking. - The thesis aims at the attainment of the academic degree of Doktor of Sciences (Philosophy) according to speciality 09.00. 03 - social philosophy and philosophy a history. Dnepropetrovsk State University, Dnepropetrovsk, 1997. The manuscript of the thesis has been presented for the defence.

The social tendencies of development of modern culture are investigated; philosophical concept of interaction of culture and thinking is developed; is shined conceptualisation of culture unity of the form of existences which is considered as basis humanisation of human existence; is shown, that the important means of integration of culture and conditions social existence is served by culture of thinking of the person.

Ключові слова: Буття, ідеали, культура, особистість, мислення, можливість, дійсність, концептуалізація, технологізація, культура мислення.

441912

AB 36.950